

Sam Harris

Razum v izgnanstvu

Mladenič se vkrca na avtobus ravno v trenutku, ko odpelje s postaje. Na sebi ima plašč. Pod plaščem nosi bombo. Žepe ima polne žebeljev, krogličnih ležajev in strupa za podgane.

Avtobus je nabito poln in pelje proti središču mesta. Mladenič sede zraven priletnega para. Počakal bo, da bo avtobus pripeljal na naslednjo postajo. Par, ki sedi zraven njega, očitno kupuje nov hladilnik. Ženska je izbrala model, njenega moža pa skrbi, da ni mogoče predrag. V odprtem prospektu v njenem naročju pokaže drug model. Vidi se že naslednja postaja. Vrata avtobusa se odprejo. Ženska pripomni, da model, ki ga je izbral njen mož, ne bo šel v prostor pod omaricami. Novi potniki zasedejo še zadnje proste sedeže, drugi se zbirajo na prehodu. Avtobus je zdaj poln. Mladenič se nasmehne. S pritiskom na gumb ubije sebe, par zraven sebe in še dvajset potnikov na avtobusu. Žebliji, kroglični ležaji in strup za podgane povzročijo še kup žrtev na ulici in v avtomobilih okoli avtobusa. Vse je teklo po načrtu.

Mladeničevi starši kmalu izvedo za njegovo usodo. Čeprav so žalostni, ker so izgubili sina, so strahovito ponosni na njegov dosežek. Vedo, da je šel v nebesa in jim pripravil pot, da mu bodo sledili. Svoje žrtve pa je za vse večne čase poslal v pekel. Zmaga je dvojna. Sosedje menijo, da je dogodek močan razlog za praznovanje in počastijo mladeničeve starše tako, da jim darujejo hrano in denar.

Taka so dejstva. To je vse, kar zatrdno vemo o mladeniču. Lahko še kaj sklepamo o njem na podlagi njegovega vedenja? Je bil priljubljen v šoli? Je bil bogat ali reven? Je bil zelo inteligenten ali ne? Njegova dejanja nam ne dajejo nobene opore. Je imel univerzitetno izobrazbo? Ga je čakala svetla prihodnost v poklicu strojnega inženirja? Njegovo vedenje preprosto molči v odgovor na taka vprašanja in še na stotine podobnih. Zakaj je potem tako lahko uganiti, katere vere je bil mladenič, tako vsakdanje lahko, da bi človek lahko stavil, pa stave ne bi izgubil?

Vera je vzvod, s katerim premaknemo skoraj vse v človekovem življenju. Si znanstvenik? Liberalec? Racist? To so le različne vrste delujočega verovanja. Vera opredeljuje naš pogled na svet, nam narekuje vedenje, določa naše čustvene odzive na druge ljudi. Če dvomite, da imam prav, pomislite, kako bi se vaše izkušnje nenadoma spremenile, če bi verjeli v eno naslednjih podmen:

1. Pred vami sta le še dva tedna življenja.
2. Ravnokar ste na loteriji zadeli sto milijonov dolarjev.
3. Vesoljci so vam v glavo vstavili sprejemnik in vplivajo na vaše misli.

Vse to so le besede, dokler ne začnete verjeti, da so resnične. Ko enkrat verjamete, postanejo del vašega uma, ki vam določa želje, bojazni, pričakovanja in vedenje, ki je posledica vsega tega.

Vendar nam nekatera naša najljubša prepričanja o svetu povzročajo težave: neizprosno nas peljejo k temu, da bomo drug drugega pobili. Pogled v zgodovino ali na strani katerega koli časopisa razkrije, da ideje, ki eno skupino ljudi ločujejo od druge samo zato, da jih združijo v klanju, največkrat izvirajo iz religije. Če bo naša vrsta kdaj samo sebe iztrebila z vojskovanjem, vse kaže, da tega ne bo storila zato, ker je bilo tako zapisano v zvezdah, temveč zato, ker je bilo zapisano v naših knjigah; o naši prihodnosti bo odločalo to, kar bomo počeli z besedami, kot so *bog, raj in greh*.

Takole je: večina ljudi na tem svetu verjame, da je Stvarnik vesolja napisal knjigo. Na žalost imamo pri roki veliko takih knjig in vsaka od njih terja izključno pravico, da velja za nezmotljivo. Ljudje stremijo k temu, da se organizirajo v frakcije po tem, katere od nasprotujočih si trditev sprejemajo, namesto da bi se organizirali na podlagi jezika, barve kože, rojstnega kraja ali katerega koli drugega rodovnega merila. Vsako

od teh besedil bralce sili, naj sprejmejo vrsto prepričanj in običajev, med katerimi so nekateri nenevarni, številni pa ravno nasprotno. Vsi pa se sprevrženo ujemajo v eni usodno pomembni točki: Bog ne odobrava *spoštovanja* do drugih ver ali mnenj nevernikov. Medtem ko se je vseh ver tu in tam dotaknil ekumenski duh, je osnovno pravilo vseh verskih izročil, da so zanje vsa druga le zbirke zmot ali v najboljšem primeru nevarno nepopolna. Zato je nestrpnost neločljivo povezana z vsemi verami. Ko človek začne verovati, *resnično* verovati, da mu določene ideje lahko zagotovijo večno srečo ali njeno nasprotje, ne zmore trpeti možnosti, da bi ljudi, ki jih ima rad, dobrikanje nevernikov zapeljalo na kriva pota. Gotovost o tem, kaj nas čaka v naslednjem življenju, preprosto ni združljiva s strpnostjo v tem, ki ga živimo.

Taka opažanja pa za nas nemudoma postanejo problematična, ker je v vseh kotičkih naše kulture dandanes prepovedano kritizirati človekovo vero. Svobodnjaki in nazadnjaki so v tem pogledu sporazumni kot skoraj nikjer drugje: o verskem prepričanju preprosto ni dovoljeno razumno razpravljati. Kritiziranje človekovih prepričanj o Bogu in posmrtnem življenju velja za nevljudno, medtem ko to ne velja za njegove ideje o fiziki ali zgodovini. In zato takrat, ko muslimanski samomorilski bombaš na kaki jeruzalemski ulici ubije sebe in še na desetine nedolžnih ljudi, nikoli ni govora, da bi na njegovo dejanje lahko vplivala vera. Njegovi motivi so bili prav gotovo politični, ekonomski ali izključno osebni. Obupani ljudje bi še vedno počeli strašne stvari, četudi nanje ne bi vplivala vera. Vera nikoli in nikjer ni za nič kriva.

Toda tehnologija je sposobna ustvariti nove etične imperative. Tehnološki napredek v umetnosti vojskovanja je nazadnje dosegel, da so naše verske razlike – in posledično religiozna *prepričanja* – v nasprotju z našim preživetjem. Ne moremo si več zatiskati oči pred dejstvom, da milijarde naših sosedov verjamejo v abstraktnost mučeništva, v dobesedno resničnost *Apokalipse* ali katero koli drugo izmišljeno predstavo, ki že tisočletja preži v mislih verujočih, kajti naši sosedje so zdaj oboroženi s kemičnim, biološkim in jedrskim orožjem. Ta dejstva nedvomno zaznamujejo zaključno fazo naše lahkovernosti. Besede, kot sta *Bog* in *Alah*, morajo slediti *Apolonu* in *Baalu*, sicer bodo uničile naš svet.

Nekajminutni sprehod po pokopališču slabih idej kaže, da so taki pojmovni preobrati možni. Pomislite samo na alkimijo: več kot tisočletje je navduševala ljudi, a dandanes bi bil vsak, ki bi resno trdil, da se ukvarja z alkimijo, neprimeren za večino odgovornih položajev v naši družbi. Religija, zasnovana na verovanju, mora prav tako zdrsniti v pozabo.

Kakšna je alternativa za religijo, kakršno poznamo dandanes? Mislim, da je to vprašanje napačno. Kemija ni bila *alternativa* alkimiji, temveč popolna zamenjava nevednosti v najbolj rokokojski obliki za pristno znanje. Ugotovili bomo, da govoriti o *alternativah* religioznemu prepričanju – tako kot pri alkimiji – pomeni, da smo zgrešili bistvo.

Ljudje, ki verujejo, seveda vztrajno podlegajo tradiciji: nekateri najdejo tolažbo in navdih v določenem duhovnem izročilu, čeprav so sicer zavezani strpnosti in različnosti, medtem ko bi drugi požgali ves planet, če bi s tem izkoreninili krivo vero. Z drugimi besedami, obstajajo verski *zmerneži* in verski *skrajneži* in njihovih različnih strasti in načrtov ne smemo mešati. Vendar je ena osrednjih podmen te knjige, da so tudi verski zmerneži nosilci strašne dogme: predstavljajo si, da bo pot do miru utrta takrat, ko se bo vsak od nas naučil spoštovati neopravičljiva prepričanja drugih ljudi. Pokazati želim, da je ideal verske strpnosti, porojen iz misli, da bi moral vsak človek imeti pravico, da o Bogu verjame, kar koli želi, ena poglavitnih sil, ki nas žene v propad.

Le počasi smo dojeli, kako zelo vera v nas spodbuja nečloveškost do sočloveka. To ni presenetljivo, kajti številni med nami še vedno verjamejo, da je vera bistven del človekovega življenja. Vero pred napadi razumske kritike zdaj branita dva mita in očitno oba v enaki meri spodbujata verski ekstremizem in versko zmernost: prvič, večina med nami verjame, da ljudje koristi, ki izhajajo iz religioznega prepričanja (npr. močne skupnosti, etično vedenje, duhovne izkušnje), ne morejo dobiti nikjer drugje; in drugič, številni med nami tudi verjamejo, da grozote, ki se včasih dogajajo v imenu religije, niso posledica *verovanja*, temveč naše nizkotne narave – na primer pohlepa, sovraštva in strahu –, in zanje je vera najboljše (ali celo edino) zdravilo. Če vse to seštejemo, sta nam ta dva mita omogočila popolno imunost na izbruhe razumnosti v javni razpravi.

Številni verski zmerneži so očitno šli po lažji poti pluralizma: zagovarjajo enako veljavo vseh ver, pri tem pa ne opazijo nepopravljivo fanatičnega sklicevanja na resnico vsake od njih. Dokler je kristjan prepričan, da bodo na sodni dan odrešeni le njegovi krščeni bratje, nikakor ne more spoštovati *prepričanj* drugih ljudi, ker ve, da se peklenski ogenj hrani prav s takimi idejami in čaka na njihove zagovornike. Enako domišljavo gledajo na svoje početje muslimani in judje, ki že tisočletja vneto obsojajo zmote drugih verstev. Samo po sebi se razume, da so vsi ti verski sistemi enako neomadeževani z dokazi.

In vendar so različni intelektualci, na primer H. G. Wells, Albert Einstein, Carl Jung, Max Planck, Freeman Dyson in Stephen Jay Gould, izjavljali, da je vojna med razumom in vero že davno končana. Če to verjamemo, ni nobene potrebe, da bi se naša mnenja o vesolju v vsem ujemala. Človek je v nedeljo lahko bogaboječ kristjan, v ponedeljek zjutraj pa že dejaven znanstvenik, ne da bi mu bilo treba kdaj utemeljevati zidu, ki ga je, kot kaže, sam postavil v svoji glavi, medtem ko je spal. Lahko bi rekli, da je *njegov razum cel in on sit*. Kdor koli si lahko privoščiti tako razmišljanje le zato, ker je Cerkev na Zahodu politično pohabljena. V krajih, kjer znanstvenike še vedno kamenjajo do smrti, če si drznejšo podvomiti o verodostojnosti *Korana*, bi bilo Gouldovo razmišljanje o »ljubečem konkordatu« med vero in razumom popolna zabloda.

S tem nočem reči, da so najgloblja razmišljanja verujočih, najsibo zmernežev ali ekstremistov, nepomembna ali celo zgrešena. Ni mogoče zanikati, da imamo ljudje čustvene in duhovne potrebe, ki jih zdaj – čeprav posredno in za strašno ceno – rešuje prevladujoča religija. In tem potrebam preprosto *razumevanje* našega sveta, bodisi znanstveno bodisi kakšno drugačno, nikoli ne bo moglo zadostiti. Naš obstoj ima očitno neko versko razsežnost in morda je najvišji smoter človeškega življenja, da se z njo sprijaznimo. Toda ugotovili bomo, da za to ne potrebujemo vere v nepreizkušene trditve, na primer v to, da je Jezusa rodila devica ali da je *Koran* božja beseda.

Mit o »zmernosti« v religiji

Za prepričanje, da katera koli naših religij posebej nezmotljivo besedo edinega pravega Boga, človek potrebuje enciklopedično nepoznavanje zgodovine, mitologije in umetnosti, če hoče sploh pomisliti nanj, kajti prepričanja, obredi in ikonografija vsake od človekovih religij pričajo o stoletjih medsebojnega opraševanja. Ne glede na umišljeni vir sodobnih religij le-te niso nič bolj trdne od tistih, ki so zaradi pomanjkanja privržencev že pred tisočletji romale na smetišče mitologij, kajti nobenega trdnejšega dokaza ni, ki bi upravičeval vero v stvarni obstoj Jehove in Satana, enako kot ga ni za to, da bi ohranili Zevsa na njegovem gorskem prestolu ali Pozejdona v razpenjenih morjih.

Po Gallupovi raziskavi javnega mnenja 35 odstotkov Američanov verjame, da je *Sveto pismo* zvest zapis nezmotljivih besed Stvarnika vesolja. Nadalje 48 odstotkov Američanov verjame, da tam najdejo »navdihnjene«

besede istega Stvarnika, čeprav je nekatere odlomke treba simbolično razložiti, če želimo izluščiti pravo resnico. Le 17 odstotkov Američanov dvomi, da je poosebljeni Bog v svoji neskončni modrosti najverjetnejši podpisnik tega besedila – ali pa je, če smo že pri tem, ustvaril naš planet z vsemi 250.000 hrošči. Približno 46 odstotkov Američanov na stvarjenje gleda v dobesednem pomenu (40 odstotkov jih verjame, da je Bog vodil stvarjenje vse dolge milijone let). To pomeni, da 120 milijonov Američanov postavlja veliki pok v čas 2500 let po tem, ko so se Babilonci in Sumerci naučili variti pivo. Če lahko verjamemo tem anketam, skoraj 230 milijonov Američanov verjame, da je knjigo brez enotnega sloga ali notranje doslednosti napisalo vsevedno, vsemogočno in vsepričujoče božanstvo. Ankete med hindujci, muslimani in judi po svetu bi gotovo dale enake rezultate in razkrile, da smo kot vrsta skoraj v celoti opijanjeni od svojih mitov. Kako je mogoče, da smo se ravno na tem življenjskem področju pustili prepričati, da naše verovanje o svetu lahko obstaja brez kakršne koli povezave z razumom in dokazi?

Glede na precej presenetljivo kognitivno okolje se moramo odločiti, kaj pomeni, da je človek v 21. stoletju verski »zmernež«. Zmerneži v vseh religijah, če hočejo živeti v sodobnem svetu, so prisiljeni k ohlapnemu tolmačenju (ali preprosto neupoštevanju) velikega deleža svojega kazona. Na to nedvomno vpliva prikrito ekonomsko pravilo: družine navidezno postanejo precej manj produktivne, kadar koli večje število ljudi neha izdelovati orodja in raje začne pobijati svoje kupce in upnike zaradi krive vere. Prvo, kar moramo reči o odmiku zmerneža od dobesednosti svetih spisov, je, da navdiha ne črpa iz teh spisov, temveč iz razvoja kulture, zaradi katere je težko sprejeti številne božje trditve tako, kot so napisane. V Ameriki versko zmernost dodatno spodbuja dejstvo, da večina kristjanov in judov *Svetega pisma* ne bere v celoti in se jim zato niti ne sanja, kako odločno Abrahamov Bog zahteva zatiranje krive vere. En sam pogled na *Devteronomij*, 5. Mojzesovo knjigo, razkrije, da ima v mislih nekaj povsem določenega, če bi vaš sin ali hči po vrnitvi z ure joge začel oziroma začela zagovarjati čaščenje Krišne:

Če te tvoj brat, sin tvoje matere, ali tvoj sin ali hči ali žena tvojega naročja, ali prijatelj, ki je kakor tvoja duša, na skrivaj zapeljuje in pravi: »Pojdimo in služimo drugim bogovom,« ki jih niste poznali ne ti ne tvoji očetje, izmed bogov ljudstev, ki so okoli vas, najsi bodo blizu ali daleč od tebe, od enega do drugega konca zemlje, ne vdajaj se mu in

ne poslušaj ga! Naj se ne smili tvojemu očesu, ne prizanašaj mu in ne skrivaj ga, temveč ga neizprosno ubij! Tvoja roka naj se ob usmrtnitvi prva vzdigne proti njemu, potem pa roke vsega ljudstva. Pobij ga s kamenjem, da bo umrl, ker te je skušal odvrniti od Gospoda, tvojega Boga ...

(*Devteronomij* 13:7 – 11)

Medtem ko kamenjanje otrok zaradi krive vere v naši državi ni več v modi, pa ne boste slišali, da bi kak zmeren kristjan ali jud zagovarjal »simbolično« branje takih odlomkov. (Dejansko je sam Bog v *Devteronomiju* 13:1 enega od njih izrecno zapovedal: »Vso besedo, ki vam jo zapovedujem, vestno izpolnuj: ničesar ji ne dodajaj in ničesar ji ne odzemaj!«) Zgornji odlomek je predpisan enako kot vsi drugi v *Svetem pismu*, in le če preskočimo taka barbarstva, ga je mogoče uskladiti z življenjem v sodobnem svetu. To je problem »zmernosti« v religiji: zagotavlja jo edinole nepriznana zanemarjanje besede božjega zakona.

Edini razlog, zakaj bi bil v verskih zadevah dandanes kdo »zmeren«, je, da je vsrkal nekaj sadov zadnjih dveh tisočletij človekove misli (demokratsko politiko, napredek znanosti na vseh področjih, skrb za človekove pravice, konec kulturne in ozemeljske osame itn.). Vrata, ki peljejo iz svetopisemske dobesednosti, se ne odpirajo od *znatraj*. Zmernost, ki jo srečamo med nasprotniki fundamentalizma, ni znamenje razvoja verovanja, temveč posledica številnih silovitih udarcev modernosti, ki so nekatere verske dogme izpostavili dvomu. Med takimi spremembami je pomembna naša težnja po vrednotenju dokazov in dejstvo, da se pustimo prepričati o neki trditvi le v toliko, kolikor za to obstajajo dokazi. Večina fundamentalistov v tem pogledu živi celo pod vplivom razuma, le njihov um je očitno razdeljen tako, da se prilagaja izprijenim trditvam o resničnosti njihove vere. Gorečemu kristjanu recite, da ga žena vara ali da zamrznjen jogurt človeka naredi nevidnega, pa bo najbrž tudi on zahteval dokaze kot vsi drugi in prepričali ga boste le, če bo dokazov dovolj. Recite mu, da je knjigo, ki jo ima na nočni omarici, napisalo nevidno božanstvo, ki ga bo kaznovalo z večnim ognjem, če ne bo sprejel vseh neverjetnih trditev o vesolju, pa očitno ne bo zahteval nobenih dokazov.

Verska zmernost izvira iz tega, da dandanes celo najmanj izobražen človek med nami preprosto vé več o določenih zadevah kot kdor koli pred dvema tisočletjema, in to védenje je pretežno nezdržljivo s svetimi spisi. Večina od nas je že nekaj slišala o medicinskih odkritjih v zadnjem stoletju,

zato boleznini ne enačimo več z grešnostjo ali demonsko obsedenostjo. Ker smo slišali za znane razdalje med planeti v našem vesolju, večina od nas (dejansko kakšna polovica) prepričanja, da je bilo vse skupaj ustvarjeno pred šestimi tisočletji (ko je svetloba z oddaljenih zvezd že potovala proti Zemlji) ne more jemati resno. Tako popuščanje modernosti pa niti najmanj ne pomeni, da je vera združljiva z razumom ali da je naše versko izročilo načeloma odprto za nova znanja, temveč le to, da je korist zavračanja (ali »ponovnega tolmačenja«) določenih verskih trditev zdaj izjemno velika. Vsak, ki je kdaj z letalom odpotoval kam daleč na srčno operacijo, je vsaj molče dopustil, da smo se od Mojzesovih časov naučili kaj malega o fiziki, geografiji, tehniki in medicini.

Ne velja torej, da bi ta besedila v stoletjih ohranila neoporečnost (ker to ni res), temveč jih je učinkovito spremenilo dejstvo, da se za nekatere odlomke v njih ne zmenimo. Večini od tistega, kar je ostalo, torej »dobrim odlomkom«, je bilo prizaneseno s takim čiščenjem, ker še nismo dosegli popolnoma modernega razumevanja etične intuicije in sposobnosti za duhovno doživljanje. Če bi bolje razumeli, kako delujejo človeški možgani, bi zagotovo odkrili veljavne povezave med stanji naše zavesti, vedenjem in različnimi metodami posvečanja pozornosti. Zakaj je neki človek srečnejši od drugega? Zakaj ljubezen prej pripelje k sreči kot sovraštvo? Zakaj nam je na splošno ljubša lepota od grdote in red od nereda? Zakaj se je tako prijetno smehljati ali smejeti in zakaj skupno doživljanje ljudi na splošno združuje? Je ego le utvara, in če je tako, kaj to pomeni za človekovo življenje? Ali obstaja posmrtno življenje? To so navsezadnje vprašanja za zrelo vedo o umu. Če se bo taka veda kdaj razvila, večina naših verskih besedil ne bo nič bolj koristila mistikom kot zdaj astronomom.

Medtem ko je zmernost v religiji morda videti razumna, nam glede na tisto, kar smo se (in česar se nismo) naučili o vesolju, ne ponuja nobenega branika pred verskim ekstremizmom in nasiljem. Z gledišča tistih, ki želijo živeti v skladu z besedili, kot so zapisana, verski zmernež ni nič drugega kot neuspešen fundamentalist. Najverjetneje bo skupaj z drugimi neverniki končal v peklu. Verska zmernost je za vse nas problematična, ker ne dopušča nobene kritike dobesednega upoštevanja verskih besedil. Ne smemo reči, da so fundamentalisti nori, ker le uresničujejo svojo pravico do verske svobode; niti tega ne smemo reči, da se v *religioznem* pogledu motijo, kajti njihovo poznavanje verskih spisov je največkrat odlično. Kot verski zmerneži lahko rečemo le to, da nam ne ugaja cena za popolno sprejemanje *Svetega pisma*, kot nam ga narekuje besedilo samo. To ni nova oblika verovanja ali nova vrsta tolmačenja *Svetega pisma*, temveč preprosto

vdaja nekakšnim pretirano človeškim interesom, ki načeloma nimajo nobenega opravka z Bogom. Verska zmernost je posledica *posvetnega* znanja in svetopisemskega *neznanja*; v verskem pogledu je ne odlikuje iskrenost, ki bi jo izenačila s fundamentalizmom. Besedila so nedvoumna, popolna v vseh posameznih delih. V njihovi luči verska zmernost ni nič drugega kot nepripravljenost, da bi se popolnoma podredili božjim zakonom. Ker verski zmerneži ne živijo po črki svetih spisov, pri tem pa trpijo nerazumnost tistih, ki to počnejo, so tako izdajalci vere kot razuma. Če ne dvomimo o bistvenih verskih dogmah – namreč o tem, da vemo, da Bog obstaja, in tudi kaj hoče od nas –, nam verska zmernost ne bo prav nič pomagala najti poti iz labirinta.

Neškodljivost večine verskih zmernežev še ne pomeni, da je verovanje bolj vzvišeno kot brezupna vez med upanjem in neznanjem; prav tako ne zagotavlja, da ne bomo plačali strašne cene za omejevanje delovanja razuma pri stikih s soljudmi. Verska zmernost, v kolikor je le poskus vztrajanja pri tistem, kar je v pravoverni religiji še uporabno, zapira vrata bolj prefinjenim dostopom do duhovnosti, etike in ustvarjanja trdnih skupnosti. Verski zmerneži so očitno prepričani, da ne potrebujemo temeljitega vpogleda in preнове, temveč le slabitev filozofije iz železne dobe. Namesto da bi se zmerneži z vso silo ustvarjalnosti in razumskosti lotili težav z etiko, družbenim povezovanjem in celo duhovnim doživljanjem, ne zahtevajo drugega, kot da znižamo merila upoštevanja starodavnih predsodkov in tabujev, sicer pa lahko ohranimo verski sistem, ki so nam ga zapustili ženske in moški, katerih življenje je opustošilo njihovo temeljno nepoznavanje sveta. Na katerem življenjskem področju je taka podložnost izročilu še sprejemljiva? V medicini? Tehniki? Niti politika ne trpi časovne neskladnosti, ki še vedno obvladuje naše razmišljanje o etičnih vrednotah in duhovnem doživljanju.

Predstavlajte si, da bi znali znova obuditi v življenje visoko izobraženega kristjana iz 14. stoletja. Izkazalo bi se, da je možakar popoln nevednež na vseh področjih, razen glede vere. Njegovo poznavanje geografije, astronomije in medicine bi osramotilo celo otroka, zato pa bi vedel bolj ali manj vse, kar se da vedeti o Bogu. Čeprav bi veljal za bedaka, ker bi mislil, da je Zemlja središče vesolja ali da je trepaniranje¹ koristen medicinski poseg, pa bi bilo popolnoma neprimerno kaj očitati

¹ Trepaniranje je vrtnanje luknjic v človeško lobanjo. Arheološke najdbe dajejo slutiti, da je to eden najstarejših medicinskih posegov. Domnevno so ga izvajali na epileptikih in duševnih bolnikih v želji, da bi iz njih izgnali hudiča. Dandanes še vedno iz marsikakšnega vzroka odprejo človeško lobanjo, vendar ne v upanju, da bo šil duh po tej poti zapustil človekovo telo. (Op. p.)

njegovim verskim idejam. Za to obstajata dve razlagi: bodisi smo pred tisočletjem izpopolnili svoje versko razumevanje sveta, medtem ko je bilo naše znanje na vseh drugih področjih še brezupno nerazvito, ali pa je religija, torej ohranjanje dogme, področje, ki ne dovoljuje nobenega napredka. Ugotovili bomo, da je verjetnejša druga razlaga.

Ali naša verska prepričanja z vsakim letom ohranjajo vedno več podatkov o človekovih izkušnjah? Če se religija ukvarja s področjem resničnega razumevanja in s človeškimi potrebami, bi morala biti dovzetna za *napredek*; njena doktrina bi morala postajati koristnejša in ne obratno. Napredek v religiji bi moral biti posledica *sedanjega* raziskovanja, tako kot na drugih področjih, in ne le nenehno ponavljanje starih doktrin. Kar koli velja *danes*, bi morali imeti možnost danes tudi *odkriti* in opisati z izrazjem, ki ne bi bilo neposredno žaljivo za vse drugo, kar vemo o svetu. V tem pogledu je celoten religijski projekt videti do kraja zastarel. Ne more preživeti sprememb, ki so nas doletele, ne kulturnih, ne tehnoloških in ne etičnih. V nasprotnem primeru skoraj ni mogoče pojasniti, zakaj bi ga preživeli mi.

Zmerneži nikogar ne želijo ubiti v imenu Boga, želijo pa, da še naprej uporabljamo besedo *Bog*, kot da bi vedeli, o čem govorimo. Prav tako ne želijo, da bi izrekli kakršno koli kritiko o ljudeh, ki *iskreno* verjamejo v Boga svojih očetov, kajti strpnost je nedotakljiva, morda bolj kot vse drugo. Jasno in po pravici govoriti o stanju sveta, reči, na primer, da tako *Sveto pismo* kot *Koran* vsebujeta cele gore neumnosti, ki ljudem uničujejo življenje, je v nasprotju s strpnostjo, kakor jo trenutno pojmujejo zmerneži. Toda ne moremo si več privoščiti razkošja take politične korektnosti. Končno moramo priznati, kakšno ceno plačujemo za to, da ohranjamo ikonografijo svoje nevednosti.

Senca preteklosti

Kadar se znajdemo v svetu, ki je videti odločen, da nas bo uničil, kmalu ugotovimo, bodisi kot posamezniki bodisi kot družba, da je koristno razumeti sile, ki nam stojijo nasproti. In zato si vsako človeško bitje zaželi, da bi resnično poznalo svet. Za religijo je bil to vedno poseben problem, kajti vsaka religija pridiga o resničnosti trditev, za katere nima nobenih dokazov. Vsaka religija dejansko pridiga o resničnosti trditev, ki jih je sploh *nemogoče* dokazati. V tem je tisti »preskok« v Kierkegaardovem religioznem skoku v tveganje in »paradoksu« krščanske vere.

Kaj če bi vse naše znanje o svetu nenadoma izpuhtelo? Predstavljajte si, da bi se šest milijard ljudi jutri zjutraj prebudilo v stanju popolne nevednosti in zbeganosti. Naše knjige in računalniki bi še obstajali, le njihove vsebine nikakor ne bi razumeli. Pozabili bi celo, kako voziš avto ali si umiješ zobe. Katero znanje bi želeli najprej obnoviti? No, recimo tisto o pridelovanju hrane in postavljanju strehe nad glavo, s tem bi se gotovo želeli znova seznaniti. Želeli bi se spet naučiti, kako se uporablja in popravlja številne stroje. Učenje razumevanja govorenega in pisnega jezika bi imelo prav tako prednost, kajti te spretnosti so nujne za pridobivanje večine drugih. Kdaj bo v tem postopku vnovičnega pridobivanja človeškosti pomembno vedeti, da je Jezusa rodila devica? Ali da je vstal od mrtvih? In kako bi znova spoznali te resnice, če so sploh *resnične*? S prebiranjem *Svetega pisma*? Brskanje po knjižnih policah nam bo dalo podobne bisere iz antike, na primer *podatek*, da ima Izida, egipčanska boginja plodnosti, orjaški par kravjih rogov. Če bomo brali naprej, bomo izvedeli, da Thor s sabo nosi kladivo, Mardukove svete živali pa so konji, psi in zmaj z razklanim jezikom. Komu bomo v svojem prenovljenem svetu dodelili glavno vlogo? Jehovi ali Šivi? In kdaj si bomo želeli spet izvedeti, da je spolnost pred poroko greh? Ali da je treba prešuštnice kamenjati do smrti? Ali da duša v trenutku oploditve vstopi v celico? In kaj si bomo mislili o tistih čudakih, ki bodo začeli razglašati, da je ena naših knjig drugačna od vseh drugih, ker jo je dejansko napisal Stvarnik našega vesolja?

Nedvomno obstajajo duhovne resnice, ki bi jih želeli vnovič spoznati, potem ko bi se najprej naučili prehranjevati in oblačiti, in te resnice smo nepopolno spoznali že v našem sedanjem stanju. Kako je, na primer, mogoče premagati strah in zagledanost vase in preprosto vzljubiti druga človeška bitja? Za trenutek si predstavljajmo, da poteka tak proces osebnega preoblikovanja in da je o njem vredno nekaj izvedeti; z drugimi besedami, obstaja neka spretnost, disciplina, osnovno razumevanje ali prehranski dodatek, ki bi omogočil zanesljivo preobrazbo preplašenih, sovražnih ali brezbriznih oseb v ljubeče. Če je tako, bi si morali obupno želeli, da bi se s tem seznanili. Mogoče bi bilo v tem pogledu koristnih celo nekaj svetopisemskih odlomkov, toda ker je to le preobilje nedokazljivih doktrin, seveda ne bi imeli razumnega vzroka, da bi jih znova sprejeli. Vse kaže, da bi se *Sveto pismo* in *Koran* gotovo znašla vljudno odložena na polico zraven Ovidovih *Metamorfoz* in *Egipčanske knjige mrtvih*.

Večina tistega, kar nam je trenutno sveto, je torej sveta izključno zato, ker je za sveto veljala že *včeraj*. Če bi svet lahko ponovno ustvarili, bi bilo

nemogoče upravičiti to, da bi si življenje uredili v skladu z nedokazljivimi trditvami iz pradavne književnosti, kaj šele, da bi zanje ubijali ali umirali. Kaj nam brani, da bi se nam to že *zdaj* zdelo nemogoče?

Številni so ugotovili, da religija s tem, da človeškemu življenju daje smisel, omogoča nastajanje skupnosti (vsaj tistih, ki so združene pod okriljem iste veroizpovedi). Zgodovinsko je to res in religiji je v tem pogledu treba pripisati zasluge tako za osvajalne vojne kot za praznike in bratsko ljubezen. Toda vpliv verske ideologije na *sodobni* svet, ki je že – vsaj pogojno – združen zaradi ekonomske, okoljske, politične in epidemiološke nuje, je nevarno nazadnjaški. Naša preteklost ni sveta zato, ker je *minila*, in trudimo se, da bi marsikaj od tistega, kar smo pustili za seboj, tudi *ostalo* za nami, tisto, k čemur, upajmo, se nikoli ne bi mogli vrniti s čisto vestjo: k božanski pravici kraljev, fevdalizmu, kastnemu sistemu, suženjstvu, političnim usmrtitvam, prisilni kastraciji, vivisekciji, lovu na medvede, častnim dvobojem, deviškimi pasovom, preizkusom z vodo, otroškemu delu, žrtvovanju ljudi in živali, kamenjanju krivovercev, ljudožerstvu, zakonu proti sodomiji, prepovedi kontracepcije, radiacijskim poskusom na ljudeh – seznam je domala neskončen, in če bi ga res podaljšali v nedogled, delež zlorab, za katere je bila neposredno kriva religija, najverjetneje ne bi bil nič manjši. Pravzaprav lahko skoraj vse našete sramote pripišemo nezadostnim zahtevam po dokazih, nekritični veri v to ali ono dogmo. Zatorej je misel, da je vera nekakšen *posvečen* človeški dogovor, ki ga opredeljujeta tako nesmiselnost trditev kot pomanjkanje dokazov zanje, res preveč grozna, da bi jo lahko spoznali v vsem njenem veličastju. Vera je tako nedvoumna zloraba moči našega uma, da oblikuje nekakšno sprevrženo kulturno čudaštvo, skrajno točko, onstran katere je vsaka razumska razprava nemogoča. Ker jo vedno znova podtaknejo vsakemu novemu rodu, ne zmoremo dojeti, v kolikšni meri smo svet po nepotrebem prepustili mračni in barbarski preteklosti.

Rajsko breme

Naš svet se naglo uklanja dejavnostim ljudi, ki bi zastavili prihodnost naše vrste za prepričanja, ki bi jih pregnalo že osnovnošolsko izobraževanje. Dejstvo, da še vedno toliko ljudi umira zaradi pradavnih mitov, je osupljivo in strašno hkrati, in naša navezanost na te mite, najsi bodo zmerni ali skrajni, zagotavlja naš molk kljub dogajanju, ki bi nas konec koncev lahko uničilo. Res, religija je dandanes prav tako

živ vir nasilja, kot je bila vseskozi v preteklosti. Nedavni spopadi v Palestini (judje proti muslimanom), na Balkanu (pravoslavni Srbi proti katoliškim Hrvatom, pravoslavni Srbi proti bosanskim in albanskim muslimanom), v Severni Irski (protestanti proti katolikom), Kašmirju (muslimani proti hindujcem), Sudanu (muslimani proti kristjanom in animistom), Nigeriji (muslimani proti kristjanom), Etiopiji in Eritreji (muslimani proti kristjanom), na Šrilanki (singalski budisti proti tamilskim hindujcem), Indoneziji (muslimani proti timorskim kristjanom) in na Kavkazu (pravoslavni Rusi proti čečenskim muslimanom, muslimanski Azerbajdžanci proti katoliškim in pravoslavnim Armencem) so le posamezni značilni primeri. Na teh območjih je bila religija v zadnjih desetih letih *nedvoumen* razlog za milijone mrtvih. V teh dogodkih bi morali videti brezumne psihološke poskuse, kar tudi v resnici so. Dajte ljudem neuskaljane, nezdržljive in nepreverljive ideje o tem, kaj se zgodi po smrti, in jih nato prisilite, da živijo skupaj z omejenimi sredstvi. Posledica bo ravno tisto, kar danes opazujemo okoli sebe: neskončen krog morij in premirij. Zgodovina nam dosledno razkriva resnico, da nezadostna zahteva po dokazovanju iz nas vedno potegne najslabše. Če temu peklenskemu kolesju dodamo še orožje za množično uničevanje, dobimo recept za propad civilizacije.

Kaj lahko rečemo o politični hoji po robu v zvezi z jedrsko vojno med Indijo in Pakistanom, če moramo »spoštovati« njihova razhajajoča se verska prepričanja? Verski pluralisti ne morejo grajati ničesar, razen šibke diplomacije obeh držav, v resnici pa je do spora prišlo zaradi nerazumne privrženosti mitologiji. Več kot milijon ljudi je umrlo v razvratni, versko spodbujeni moriji, ki je spremljala delitev Indije in Pakistana. Državi sta se odtlej zapletli v tri uradne vojne, doživljali neprekinjeno prelivanje krvi na skupni meji in se zdaj trudita, da bi druga drugo uničili z jedrskim orožjem, in to preprosto zato, ker se ne strinjata o »dejstvih«, ki so prav tako izmišljena kot imena Božičkovih jelenčkov. In tamkajšnje razprave potekajo tako, da spodbujajo samomorilsko navdušenje nad temi *nedokazljivimi* dejstvi. Za spor je le teoretično krivo ozemlje, kajti nezdržljive ozemeljske zahteve v Kašmirju so neposredna posledica verskih razlik. Pravzaprav je edini razlog, zakaj sta Indija in Pakistan dve državi, prepričanje, da muslimanske in hindujske vere ni mogoče uskladiti. Z muslimanskega gledišča si skoraj ni mogoče predstavljati, da kak verujoč hindujec ne bi vsako jutro zagrešil česa, kar bi užalilo Alaha. »Ozemlja«, zaradi katerega se v resnici bojujejo ti ljudje, ne boste našli na tem svetu. Kdaj bomo spoznali, da zaradi popuščanja veri v političnih

razpravah ne moremo niti govoriti o najbolj razširjenem razlogu nasilja v zgodovini, kaj šele, da bi ga izkoreninili?

Matere so nasadili na sulice pred očmi njihovih otrok. Mlade ženske so slekli in posilili sredi belega dne in jih nato ... sežgali. Noseči ženski so razparali trebuh, zarodek na konici meča dvignili v zrak in ga nato vrgli v enega od ognjev, ki so buhteli po mestu.

(C. W. Dugger: *Zaradi indijske politike grozijo verski nemiri*. *New York Times*, 2007.)

To ni pripoved iz srednjega veka niti iz Srednjega sveta. Tak je *naš* svet. Vzrok za tako ravnanje ni bil ekonomski, rasni ali političen. Zgornji odlomek opisuje nasilje, ki je izbruhnilo med hindujci in muslimani v Indiji pozimi leta 2002. Edina razlika med temi skupinami je, kako si predstavljajo boga. V mesec dni trajajočih nemirih je umrlo več kot tisoč ljudi, skoraj pol toliko kot v spopadih med Izraelci in Palestinci v več kot desetletju. In glede na možnosti so številke še zelo majhne. Jedrska vojna med Indijo in Pakistanom je videti skoraj neizogibna glede na to, kako si Indijci in Pakistanci predstavljajo posmrtno življenje. Arundhati Roy je izjavila, da je zaskrbljenost Zahoda zaradi takega položaja le prepričanje belih imperialistov, ki mislijo, da »črncem ni mogoče zaupati jedrske bombe« (Arundhati Roy: *Pogovor o vojni*. Cambridge, Massachusetts: South End Press, 2003). Ta obtožba je smešna. Lahko bi zagovarjali stališče, da nobeni skupini ljudi ni mogoče povsem »zaupati« jedrske bombe, če pa spregledamo razdiralno vlogo, ki jo vera igra na indijski podcelini, smo lahkomišelní in nepošteni hkrati. Lahko le upamo, da bodo izstrelki zaradi vpliva posvetnosti in razumskosti še nekaj časa ostali v skladiščih, dokler končno ne bo mogoče odpraviti globljih razlogov za ta spor.

Čeprav ne nameravam posebej poudarjati muslimanske doktrine in njenih zlorab, pa ni nobenega dvoma, da je ravno v tem zgodovinskem trenutku izjemno nevarna za vse, tako muslimane kot nemuslimane. Odveč je poudarjati, da so številni muslimani v bistvu razumni in strpni do drugih. Kot bomo videli, pa te sodobne vrline najverjetneje niso posledica njihove vere. Obrazložil bom trditev, da je vsak človek, dokler je *privržen* muslimanski doktrini, torej dokler *resnično* veruje vanjo, za nas nevaren. Pravzaprav je postalo zelo očitno, da nevarnost muslimanske vere nikakor ni omejena na prepričanja muslimanskih »skrajnežev«.

Odziv muslimanskega sveta na dogodke 11. septembra 2001 ne pušča dvoma, da veliko število ljudi v 21. stoletju verjame v možnost mučenja. V odgovor na to neverjetno dejstvo smo napovedali vojno »terorizmu«. To je nekaj takega, kot da bi napovedali vojno »umorom«: zmotno kategoriziranje prikriva resničen vzrok naših težav. Terorizem ni *vir* človekovega nasilja, temveč le ena njegovih oblik. Če bi bil Osama bin Laden državni voditelj in bi z izstrelki zrušil Svetovni trgovinski center, bi bile grozote 11. septembra vojno dejanje. Samo po sebi se razume, da bi se uprli skušnjavi in v odgovor ne bi napovedali vojne »vojni«.

Če hočemo razumeti, da imamo težave z islamom in ne le s »terorizmom«, se moramo vprašati, *zakaj* muslimanski teroristi počnejo tisto, kar pač počnejo. Zakaj bi se Osama bin Laden, človek, ki očitno ne pestuje osebnih zamer in ni duševno prizadet, prav tako ni reven, neizobražen, ne živi v zablodah in nikoli prej ni bil žrtev zahodne agresije, posvetil primitivnim spletkam z namenom, da bi pobil nešteto moških, žensk in otrok, ki jih sploh ne pozna? Odgovor na to vprašanje je očiten, četudi le zato, ker ga je neznosno potrpežljivo pojasnjeval sam bin Laden. Odgovor je, da možje, kot je bin Laden, *res* verjamejo tisto, kar rečejo, da verjamejo. Verjamejo v dobesedno resničnost *Korana*. Zakaj je devetnajst izobraženih mož srednjega razreda žrtvovalo svoje tuzemsko življenje za pravico, da so smeli pobiti na tisoče naših sosedov? Ker so verjeli, da bodo za to šli naravnost v raj. Redkokdaj vidimo, da je vednje človeških bitij tako docela in zadovoljivo pojasnjeno. Zakaj nočemo sprejeti te razlage?

Kot smo videli, obstaja nekaj, kar ima večina Američanov skupnega z Osamo bin Ladnom, devetnajstimi ugrabitelji letal in večino muslimanskega sveta. Tudi nam je ljuba misel, da lahko nekaterim izmišljenim trditvam verjamemo, čeprav niso dokazane. Taka junaška verska dejanja veljajo za sprejemljiva, osvobajajoča, celo *potrebna*. Problem je precej globlji in bolj skrb vzbujajoč kot problem virusa vraničnega prisada v pošt-nih pošiljkah. Zaradi popuščanja religiji, prepričanja, da je vero mogoče potrditi s čim drugim, ne z dokazi, nismo zmožni imenovati in še manj odpraviti enega najbolj razširjenih vzrokov za spore v našem svetu.

Prevedla Dušanka Zabukovec